

Ljubomir Antić

*Institut za migracije i narodnosti
Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb*

Primljeno: 30. 06. 1990.

**PROLEGOMENA ZA RASPRAVU O HRVATIMA
U ARGENTINI DO 1914.****SAŽETAK**

Rad predstavlja uvod u šire istraživanje povijesti hrvatskih iseljenika u Argentini. Pruživši osnovne naznake iz argentinske političke povijesti, njezine demografske situacije u posljednjim desetljećima prošloga stoljeća te useljeničke politike u tom razdoblju, autor najavljuje teme na koje će staviti naglasak prilikom istraživanja, rekonstrukcije i ocjene povijesti hrvatske iseljene skupine u Argentini do prvoga svjetskoga rata. To su: broj iseljenika, socijalna struktura, stupanj integracije i asimilacije, društveno okupljanje, novinstvo, veze s domovinom te prilog materijalnom i duhovnom razvoju Argentine. Odgovori na neka istraživačka pitanja možda se već naziru kroz dokumente koje autor obilno navodi. Odabir dokumenata ukazuje na njegovo nastojanje da ne piše povijest na temelju životopisa nekoliko uspješnih, stršćih pojedinaca, nego analizom cjelokupne strukture iseljene skupine. Na to kao da ga upozoruje suvremenik istraživanaog razdoblja Miho Mihanović kada govori »o sasma pogrešnom pojmu o Americi i o onima koji su učinili Ameriku«. U jednom pismu u domovinu on ističe: »Vi ovamo vidite samo pet, šest lica, koja su uspjela, a svih onih stotina, kojima je Amerika bila nesrećom, a dosta puta i smrti, nećete da vidite.«

Područje današnje Argentine otkrio je godine 1508. španjolski moreplovac Juan Diaz de Solis, uplovivši u Rio de la Platu. Od tada, uza žestok otpor dvadesetak domorodačkih plemena, počinje španjolska kolonizacija tog područja. Istraživši međurječje Parane i Urugvaja, Španjolci osnivaju državu La Plata, imenovavši 1535. Pedra de Mendozu prvim namjesnikom. Do polovine 18. stoljeća osnovani su svi važniji gradovi današnje Argentine. Kratkotrajnu englesku vladavinu na početku 19. stoljeća zbacio je narodni pokret koji se odmah okrenuo i protiv španjolske vladavine proglašivši 25. svibnja 1810. nezavisnost Argentine. Slijede godine učvršćivanja vlasti, formiranje granica te sukoba oko budućeg unutrašnjeg uređenja države. Temelji relativnoj stabilnosti postavljeni su ustavom 1853, odnosno njegovom revizijom godine 1860.

Sa oko 2,800.000 četvornih kilometara površine, Argentina ide među najveće države na svijetu. Teritorij joj je u obliku trokuta kojemu istočnu stranicu čine Ande, zapadnu Atlantski ocean (u dužini od 2.500 km) a sjevernu granice s Bolivijom i Paragvajem. Argentinskim reljefom dominira golemo ravnicu iz koje se uzdiže nekoliko gorskih sastava. Zemlja je bogata vodom s osobito od razvedenoga riječnog sustava Rio de la Plate. Na tako velikom po-

družju klimatska su obilježja različita, no prevladava umjereno podneblje pogodno za život ljudi te poljoprivredu i stočarstvo.

U vrijeme o kojemu govorimo šarolikost pučanstva Argentine bila je izrazitija nego danas. Prevladavale su tri skupine: prastanovnici kojih je pred Prvi svjetski rat bilo oko 40.000, mješanci prastanovnika i romanskog elementa (kreoli) koji su sačinjavali osnovni supstrat i predstavljali »argentinšku rasu« te razni europski doseljenici koji su se brzo asimilirali u argentinšku naciju.

Do Prvog svjetskog rata Argentina je slabo napućena zemlja, kako pokazuje i ova tablica.

Tablica 1

Stanovništvo Argentine prema provincijama i »narodnim teritorijama« godine 1869, 1895 i 1910

Provincije i »narodni teritoriji«	1869.	1895.	1910.
Buenos Aires, grad	187.346	663.854	1.268.854
Buenos Aires, provincija	307.761	921.168	1.770.355
Santa Fè	89.117	397.188	841.637
Entre rios	134.271	292.019	371.411
Corrientes	129.023	239.618	325.268
Córdoba	210.508	351.223	572.894
San Luis	53.294	81.450	115.665
Santiago del Estero	132.898	161.502	216.439
Mendoza	65.413	116.136	206.339
San Juan	60.319	84.251	116.643
La Rioja	48.746	69.502	89.264
Catamarca	79.962	90.161	110.317
Tucuman	108.953	215.742	303.148
Salta	88.933	118.015	147.361
Jujuy	40.379	49.713	62.413
Misiones teritorij		33.163	44.745
Formosa		4.829	15.260
Chaco		10.422	27.394
Teritorij Pampa Central		25.914	89.211
Neuquén teritorij		14.517	28.617
Rio Negro		9.241	26.147
Chubut		3.748	29.635
Santa Cruz		1.058	4.394
Tierra del Fuego		447	1.693
Los Andes		—	2.317
Ukupno	1.830.214	3.954.911	6.787.677

Izvor: Krunoslav Janda: *Argentina*, Zagreb, 1913, str. 66

Zbog slabe napućenosti, argentinske vlade forsirale su useljavanje. Osim velikih mogućnosti koje je pružila argentinska poljoprivreda te liberalizirano useljeničko zakonodavstvo, ljude su u ovu zemlju mogla privući i velika prava koja su građani uživali prema ustavu Republike. Član 14. predviđao je ova prava i slobode: 1. raditi (*trabajar*), 2. ploviti (*navegar*), 3. trgovati (*comerciar*), 4. ulaziti (*entrar*), 5. ostatiti (*permanecer*), 6. prelaziti (*transitar*), 7. odlaziti iz zemlje (*salir del territorio*), 8. objelodaniti svoje ideje (*publicar sus ideas*), 9. upotrijebiti svoje vlasništvo (*usar de su propiedad*), 10. udruživati se (*asociarse*), 11. slobodno ispovijedati svoju vjeru (*profesar libremente su culto*), 12. poučavati (*ensenar*), 13. učiti (*aprender*) i 14. moliti (*peticionar*).

* * *

Budući da je Buenos Aires glavna luka na južnoameričkom kontinentu, Hrvati su u Argentinu vraćali dosta rano bilo kao mornari bilo kao useljenici s raznim pobudama. Ipak znatniju prisutnost naših ovdje se počinje osjećati tek od 70-ih godina prošlog stoljeća. Podaci su o tome, međutim, dosta oskudni pa pri rekonstrukciji života i rada prvih Hrvata u Argentini ostaje nam jedino da se oslanjamo na nešto malo zapisa što su ih ostavili neki od njih.¹ Tako će Adam Jerković dosta uopćeno pisati: »Već 1870. godine počeo je na argentinske plaže pristizati val imigracija iz zemalja koje pripadaju Srednjoj Evropi, a politički su bili pod velikim Austro-Ugarskim carstvom. Među tom masom bilo je mnogo takvih koji su se željeli otrgnuti ispod carske vlasti i pobjeći van zemlje, tražeći nove mogućnosti za slobodan i nesmetan rad u borbi za slobodu i ideale kojima su bili zadojeni, iako su bili u manjini. Ogroman broj ljudi s jakim mišićima tražio je kruha i bolje uvjete za život svojih obitelji, želeći doprinijeti svim naporima koji su u Argentini činjeni za njen prosperitet. Ta struja jakih tjelesa, ekonomske potencije, sastavljena je bila od elemenata u ogromnoj većini iz slavenskih provincija koje oplakuju Jadransko more i koji pripadaju jugoslavenskim nacionalistima. Bile su to provincije: Dalmacija, Hrvatska i Slavonija. Ti jaki ljudi posvetili su se najtežim poslovima, posebno su se zaposlili u pomorstvu, osnovavši svoje sadašnje popularno predgrađe — La Boca. Tko ne zna za njihovu borbu, tko nije čuo za njihove napore, tko nije vidio njihove žrtve i tko ne pozna i ne divi se njihovu prvom pioniru Nicolasu Mihanovichu, našem dragom sadašnjem predsjedniku.«²

Nešto konkretnije o ovome zapisat će Miha Mihanović (6) odgovarajući na upit predsjednika pokrajinske vlade za Dalmaciju godine 1920: »Od kada datira emigracija Dalmatinaca u Argentinu?«³ Ističući da je na taj upit teško odgovoriti on javlja: »Nekoji naši starine, koji su došli u Buenos Aires godine 1866, kažu⁴ da je bio u ono doba znatan broj dalmatinskih mornara, koji su bili namješteni u lađama, što su vršile službu u luci. Radi potpune nestašice statistike nije bilo moguće ugotoviti njihov broj niti približno. Ukoliko se sjećam ja osobno [pisac je stigao u Buenos Aires 1874, op. Lj. A.], dalmatinski su doseljenici počeli da dolaze u znatnom broju nakon g. 1881. kad je

¹ Prvi je u nas o Argentini s osobitim obzirom na naše iseljenike u njoj pisao Krsto Krile: *Uspomene s puta u Argentinu*, Dubrovnik 1910. Nedugo zatim javlja se Krunoslav Janda svojim djelom: *Argentina*, Zagreb 1913. Njegov je rad imao praktičnu namjenu: »Ispitivanje terena« i praktični savjeti našim ljudima koji bi se odlučili otputovati na sezonski rad u Argentinu. U predgovoru autor kaže da je sakupio sve što je vidio, »čuo pripovijedati od ljudi, koji već dulje vremena žive u Argentini te ju dobro poznaju« te što je u Argentini čitao. Ovo potonje vjerojatno se odnosi na članak: »O Argentini«, što je »po najboljim izvorima približilo« Marin L. Božiković i objavio u prvom dijelu: *Jeke hrvatskog iseljeničkog koledara za proštu godinu 1910*, Rosario de Santa Fe 1910, LVII — XCVIII. Jandi bijaše pri ruci i ravnatelj doseljeničkog ureda u Buenos Airesu te argentinsko Ministarstvo poljodjelstva kojima zahvaljuje »većinu statističkog materijala«. Autor samokritički ističe da »nipošto ne reklamira potpunu originalnost za svoj rad.«

To se ne bi moglo reći za Matea Carevića i njegovo djelo: *Argentina*, Zagreb 1930. Iako se radi o kompilaciji Jandina rada, autor dopušta hvalospjev koji o toj knjizi u predgovoru donosi tadašnji argentinski ambasador u Kraljevini Jugoslaviji koji čak tvrdi da je ovo »prva knjiga o Argentini u nas«.

² Nikola Mihanović predsjednik je »Jugoslavenskog društva dobrotvornosti«. O njemu kao poznatom brodovlasniku bit će više riječi u projektiranom radu Hrvati u Južnoj Americi do 1914.

³ Dopis br. 3589 predsjednika pokrajinske vlade za Dalmaciju od 28. XII. 1920. Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Ostavština Ivana Lupisa Vukića, Rijetkosti, 7213.

⁴ To se vjerojatno odnosi na Nikolu Mihanovića, koji je te godine stigao u Buenos Aires. Iste godine stigao je i petnaestogodišnji Jure Barbić sa Silbe i to na poziv starijeg brata trgovca i veleposjednika, Barbić se vratio u domovinu godine 1921.

nastalo za Argentinu doba gospodarskog napredovanja.⁵ Osim u argentinskoj gospodarskoj situaciji Miho Mihanović smatra da uzrok većem useljavanju naših »treba tražiti u okolnosti, da su parobrodarska društva neprestano poboljšavala veze, da su prevozne cijene bile veoma jeftine, te da je argentinska vlada podupirala doseljavanje«. To podupiranje osobito je došlo do izražaja u zakonu »o putnom predujmu, sastojećem u tome, da se je doseljeniku predujmilo putni trošak uz obavezu, da iznos povrati, kad si gospodarski opomogne«. Mihanović smatra da je bilo »malo Dalmatinaca, koji su se služili gornjim pogodnostima; naši ljudi dolaze na svoju ruku neinformirani ili pako pozvani od svojih ovdašnjih rođaka ili prijatelja«. Što se tiče poslova koje su obavljali naši su bili »većinom mornari, ložači kotlova i radnici, a mali broj trgovačkih kapetana, pilota riječnih praktika te po koji činovnik (...) Ogromna je većina od njih otočana osobito Bračana«, završava svoj izvještaj Miho Mihanović.⁶

Svoje viđenje Hrvata u Argentini zapisao je i Pavao Karaman Poljičanin. Pod naslovom *Kako živu useljenici u južnoj Americi* on piše: »Kad parobrod pristane u luku oni ponosito gledaju, gledaju i promatraju obližnje palače i grad. Netom se iskrcaju, vode ih u državne željezničke kuće [vjerojatno misli na Hotel za imigrante, op. Lj. A.]. U tim kućama imaju besplatno hranu i stan, dok im ne nađu radnju. Kroz malo vremena napune se gamadi. Na tisuće iseljenika idu u te kuće, pošto ne donesu sa sobom novac [...] Kad uđu u iseljeničke kuće, stopro onda poznadu što je Amerika. Onda se sjete svoje domovine.

Iseljeničke kuće, jedne šalju daleko u velike i prostrane ravnice, a druge u nepregledne i puste šume. Ravnice su prostrane, ali gole kao naš Velebit. U tim ravnicama kuća do kuće je daleko 10—100 kilometara. Kuće su siromašnije od ševara, obliepljene glibom. Argentina šalje većinu u velike šume Gran Chaco. Tu živu divljaci, ili kako ih ovdje zovu 'Indios'. Oni navaljuju u velikim čoporima na ljude, koji žive u tim šumama. Kada im što nađu i ubiju ih, ako se ne sklone na velika stabla. U tim predjelima živu iseljenici europski baveći se najviše obrađivanjem polja i drvodjelstvom.

Iseljenici idu gdje ih šalju, pošto ne poznaju jezika niti zemlju. Rade od ishoda do zapada sunca. Ne piju vina, kao kod kuće što su ga pili, već vodu. Ujutro oko 8 sati i popodne oko dva ili tri sata piju 'mate cocido'. Mate zove se jedna vrsta trave, koju u južnoj Americi suše, te piju kao kod nas kavu.

Kuhari im kuhaju na različiti način, ali ipak svi se slažu u jednoj stvari tj. nečistoći. Spavaju tužni iseljenici na tvrdoj zemlji povrh malo trave u malim kućicama. U kućicama od debele postave mogu spavati četvorica. Takve kućice ovdje zovu carpas a u nas šator. U tim šatorima po danu je vruće, a po noći studeno. Plaća je radnicima 4 do 6 kruna a od toga moraju platiti 80 novčića za hranu. Idu nečisti i dosta puta razdrpani. Kad nauče nekoliko riječi, idu na drugo mjesto tražiti radnju, gdje mogu dobiti veću plaću. Malo novca što su do tada prištedili, moraju trošiti za željezničke putne karte i hranu.⁷

⁵ Argentinski predsjednik tada je bivši ratni ministar Roca. On je odijelio Buenos Aires od istoimene pokrajine te istjerao Indijance u Patagoniju na jug i Chaco na sever. Iako je zemlja upala u tešku financijsku krizu, Roca otvara parlament godine 1884. riječima: »Niti jedan predsjednik nije doživio zadovoljštinu, da otvori Sabor u razdoblju najvećeg blagostanja nego je sada!« (9 : 37).

⁶ Dopis Mihe Mihanovića predsjedniku pokrajinske vlade za Dalmaciju, Buenos Aires 30. V. 1921, NSB, LO, R-7213.

⁷ O istoj temi anonimni pisac pisao je u šibenskoj *Hrvatskoj riječi* od 9. XII. 1905. između ostalog ovo:

»... ako je on [iseljenik, op. Lj. A.] dosad davao prednost republici Argentini, ima se to pripisati relativno povoljnim klimatičkim i etnografskim uvjetima, koje mu je ona pružala u

Možda će nam se ovakvo viđenje učiniti nerearno, osobito ako smo pod dojmom uspjeha što ga je nekolicina naših ljudi postigla u Argentini. Možda Karaman u nekim stvarima i pretjeruje, no naišli smo na malo podataka o životu naših ljudi — osobito u argentinskoj unutrašnjosti — koji ga demantiraju. S njim se u osnovi slaže i spomenuti Miho Mihanović kad govori »o sasma pogrešnom pojmu o Americi i o onima, koji su učinili »Ameriku«. »Vi onamo vidite samo pet, šest lica, koja su uspjela«, kaže on »a svih onih stotina, kojima je Amerika bila nesreća, a dosta puta i smrt, nećete da vidite«.⁸

Stupanj očuvanja nacionalnog identiteta hrvatskih iseljenika u Argentini bio je niži nego u drugim useljeničkim sredinama Južne Amerike gdje ih zatičemo. Razloga je više. Mnogi su se ovdje doselili prije nego je završen hrvatski narodni preporod u Dalmaciji, odakle su stigli. Osim toga ovdje se uselilo mnogo nepismenog svijeta (jer pismenost nije bila uvjet za useljenje prema argentinskom useljeničkom zakonodavstvu) koji je u domovini malo sudjelovao u djelatnostima oko narodnog preporoda. Nedostajalo je također ljudi s intelektualnim zanimanjima, ljudi sposobnih da organiziraju iseljenike u vlastita društva te da pokrenu novinarstvo. Između *Iskra slavjanske slobode* (Buenos Aires 1882) i *Materinske riječi* (Rosario de Santa Fe 1908), ovdje nije izlazila niti jedna novina naših iseljenika. Prepreka boljem organiziranju bio je prostorni raspored iseljenika od kojih je velik dio bio raštrkan po unutrašnjosti zemlje sa vrlo otežanom mogućnošću međusobnog komuniciranja. Uza sve to bijaše i jaka propaganda austro-ugarskih službenih predstavnika, koji su se trudili da zadrže iseljenike pod kontrolom, budno motreći da ne dođe do njihova organiziranja koje bi bilo eventualno na opozicijskoj razini spram režima u domovini. Argentina je bila vodeća zemlja Južne Amerike pa bi glas o eventualnom iseljeničkom nezadovoljstvu s prilikama u domovini imao znatno veću težinu nego da bi taj glas došao iz neke manje poznate prekomorske zemlje. Osobito bi za režim bilo neugodno kad bi se iseljenici povezali s opozicijskim krugovima u zemlji. Sve ovo što smo naveli uvjetovalo je nizak stupanj nacionalne svijesti Hrvata u Argentini, a to ćemo ilustrirati i nekim mišljenjima iseljenika, odnosno ljudi koji su među njima boravili.

Iseljenik koji se potpisao inicijalima J. F. B. (vjerojatno se radi o Jordanu Frani Bučiću iz Staroga Grada na Hvaru) piše iz Buenos Airesa 1. svibnja 1888.:

»Danas neima, ne samo ogranka, nego kotara našega, koji ne broji ovamo po nekoliko sinova. No uzprkos velika broja, za Slavjana se žali Bože, ipak, do pred malo vremena [vjerojatno misli na utemeljenje Slavjanskog društva uzajamne pomoći u Buenos Airesu godine 1882. — op. Lj. A.] u ovoj republici nije znalo. Njegovo ime bijaše skriveno, te kao utopljeno u tuđem državnom imenu (...) Mnogi naši jadnici, nevidiv dalje od nosa (i tu hvala prosvjetiteljima) prionuše uz tu umišljenu državnu narodnost, te se i sami takovima kazivaše; a imade naše tužne braće, koja je danas, nepoimljući

pokrajinama Buenos Aires, Santa Fe, Entre rios, Cordoba i Mendoza, te u južnim predjelima, za koje se predma njihovo podneblje nije najzdravije, ne može kazati, da su rasadnici kužnih bolesti [...]

Imao sam često puta priliku vidjeti i porazgovoriti se s našim ljudima, koji bi se iz parobroda ravno preselili u takozvani 'Hotel de emigraciones', ogromno, drveno zdanje na kamenoj podlozi, koje svojim oblim krovom nalik turskoj džamiji nadvisuje sve okolne zgrade: tamo oni čekaju priliku, da se, i ne vidjevši glavnog grada, željeznicom odvezu u unutrašnjost zemlje, gdje će ih dočekati znanci ili rođaci, koji će im u ovim prvim neugodnim časovima biti pri ruci, te ih uputiti kako i gdje da se namjeste.«

Prvi dojam koji ostavljaju naši ljudi pri dolasku u Buenos Aires: »mršavi, blijedi, slabi, odavaju čitavim svojim bićem glad i nevolju, koji su podnijeli za vrijeme putovanja (...)«

⁸ Pismo Mihe Mihanovića nepoznato, Buenos Aires, 9. X. 1925, NSB, LO, R-7213.

razlike med pučanstvom, plemenom i narodnošću, te kao nevjerujuć iskusnijoj braći, koja ih od zablude odvrćaju, ponosi se tom državnom narodnošću, izgovarajući se izsmjehivanju njihovih istih nadriprijatelja, koji ih u tome napustiše (5).«

Ta »državna narodnost« bila je austrijska a iseljenici koji su se tako deklarirali nazivali su se »austrijakima«. A da se nije radilo samo o pukoj zamjeni imena nego o stanju duha s dalekosežnim posljedicama govori i anonimni pisac feljtona, inače bivši iseljenik, u šibenskoj *Hrvatskoj rieči* od 13. prosinca 1905: »Poznat pod imenom »El Austriaco«, on [hrvatski iseljenik, op. Lj. A.] žalibože malo drži do svoga imena i do jezika, a kako je darovit, kroz veoma kratko vrijeme nauči španjolski, te se njime služi ne samo obće sa stranim svijetom, već i u svojoj vlastitoj obitelji.«

O »propadanju hrvatskog elementa« javlja i *Narodni list* od 26. studenoga 1902. tiskajući pismo također anonimnog iseljenika:

»Većina amošnjih naseljenika prosti su i neuki narod, koji, okučivši se, zaboravlja ne samo, da su hrvatskog porijekla, nego i u vjerskom pogledu jako nazaduju. Evo vam jasna primjera. U svibnju u okolici Acebala (blizu Rosaria u provinciji Santa Fè, op. Lj. A.), župnik je blagoslivljao kućarice na polju, a kada stiže do kuća nekih otočana srednje Dalmacije, ovi mu ne samo ne dopustiše blizu, nego ga i izgrdiše. Doduše bilo je i onih koji se zgražahu nad takovim činom, ali većina, ako nije odobraval, nije ni kudila. A u pogledu narodnosti? Daleko bi zašao kad bih stao da opisujem sve ono, što se zgađa na štetu našeg hrvatskoga imena. Od nekoliko tisuća obitelji, koje se amo naseliše, ni trećina ne govori svojim hrvatskim jezikom, pa po tome ih jedino prepoznajete, da su stranci, što loše govore jezikom urođenika. Ja sam se stidio, kad sam morao u jednoj hrvatskoj kući govoriti španjolski, e da me djeca, koja se rodiše u Dalmaciji, uzmognu razumiti. Kroz nekoliko godina, ne znam, da li će se znati, da su djeca amošnjih hrvatskih izseljenika bila djeca Hrvata. Ovako dalje ne ide. Pokažimo svijetu ono što jesmo. Čemu da se nazivamo uvijek 'Austriaco', kad smo mi narodnosno Hrvati? Zašto — da pitam na primjer — društvo 'Sociedad Austro-Ungara di socoros Mutuos' ne promieni svoje ime u ime hrvatsko, ili barem slavensko, kad znam, da, izim nekoliko tirolskih Talijanaca, svi članovi društva samo su Hrvati. Braćo izseljenici! pokažimo amošnjim narodima, koji ne znaju svoja čuvstva domovinska, ono što jesmo, neka nam častno ime bude poštovano. Amo nas se je ugodno dojmio rad našega sabora. Govori častnih zastupnika, Biankinia i D. ra Smodlake vrlo nam godiše, ko i ostalih pravaških prvaka, a predlog častnog Prodana, da se dan s. Ćirila i Metoda proslavi blagdanom jako se je u srca naša uvriežio — ta to će biti pravi hrvatski blagdan. Dao Bog da ga i mi ovamo proslavimo.«

Jasno je da se svi naši iseljenici u Argentini nisu osjećali kao »Austriaki«. dobar dio iseljenika očuvao je nacionalnu svijest i njegovao ju u svojim društvima i preko novinstva.

O tome kakvo je stanje svijesti pa i politička opredjeljenja iseljenika zatekao u Prvome svjetskom ratu izvjestit će Miće Mičić, koji je kao predstavnik Jugoslavenskog odbora u Londonu došao organizirati jugoslavenski iseljenički pokret u Južnoj Americi. Mičić je stigao u Buenos Aires u rujnu 1915. i zadržao se nekoliko mjeseci. On javlja u London:

Nijemci su razvili osobito živu agitaciju u Argentini; u B. Airesu oni imaju do 50 svojih društava; njihove škole su također organizovane da su tri puta jeftinije nego li ostale. Njemački profesori su od Njemačke smatrani

njemačkim državnim činovnicima u službi u inozemstvu. Putem novina razvijaju živu agitaciju.

Jugoslavena u Argentini biti će oko 30.000, od kojih od prilike u B. Airesu 10.000. Ovi u B. Airesu su većim dijelom mornari na Mihanovićevim parobrodima.

Sve ove Jugoslavene može se razdijeliti na tri grupe: 1) oni koji hoće da budu austrijaci, i neće da znadu za slavenstvo, 2) Slaveni koji vide spas u Austriji i 3) Jugoslaveni prožeti zdravom narodnom idejom. U svim trim grupama najbrojniji su Hrvati, ali ima i Srba, Slovenaca posve malo (...).

U raznim mjestima mnogi ugledniji iz naših krajeva imenovani su konsularnim agentima, a to njima imponuje, jer kažu kad stupe na ratni austrijski brod da im formajstor puca četiri hica u počast!

Jugoslaveni koji zdravo misle to je najslabija grupa a i ti su međusobno zavađeni: tu je grupa oko lista '*Slobode*' i grupa oko '*Hrvatske straže*' (društvo). Ima nekoliko ljudi koji su izučili i više škole a nekoliko srednje, ali ti su većim dijelom ozlojeđeni i razočarani te stoje po strani. Ovo trvenje dovelo je do tog da je '*Sloboda*' tu da prestane sa izlaženjem, ako ne nastupi promjena, a Hrv. Straža brojila je 10—12 članova kad sam ja došao /.../»⁹

Hrvati su se u Argentini grupirali u dvije socijalno-ekonomske skupine. Prva je u Buenos Airesu a druga u argentinskoj unutrašnjosti. Karakteristika iseljenika u Buenos Airesu jest da se bavi gradskim zanimanjima dok su u unutrašnjosti uglavnom zaposleni u poljoprivredi. Kao podgrupu možemo smatrati one iseljenike koji su radili na izgradnji željezničkih pruga diljem Argentine.

U Buenos Airesu rade uglavnom u pomorskoj privredi bilo kao mornari na brodovima ili kao lučki radnici. Ostali rade u građevinarstvu kao fizički radnici. Obrtnika, odnosno osoba koji rade u uslužnim djelatnostima u ovom razdoblju bilo je malo.

Pokušaj iseljenika u unutrašnjosti bio je uvjetovan njihovim, odnosom prema zemlji koju su obrađivali, tj. je li bio vlasnik, zakupac ili najamni radnik. Vlasnika u ovo vrijeme još bijaše malo. O tome '*Hrvatska riječ*' od 13. prosinca 1905. piše:

»Dalmatinski je izseljenik možda onaj, koji ponese sa sobom najmanje gotova novca; vrlo ih je malo koji su, čim dođu u Južnu Ameriku, sami ili u društvu, u stanju nabaviti zemljište, postati vlasnici, pokrenuti samostalno kakav obrt ili trgovinu.«

Osim u ratarstvu naši su bilj dosta zaposleni i kao najamni radnici u stočarstvu. U tom slučaju živjeli su na »estancijama« odvojeni među sobom pa i od civilizacije. Očevidad Krsto Krile ovako je doživio jednu takvu estanciju koja nije »ni najveća ni najljepša«:

»Njezina je veličina 42 četvorne legues ili po našem mjerenju 1050 km², a to je veličina gotovo kao 3 otoka Brača. Sva je razdjeljena na potreros, to jest u omanje prostorije, ograđene žicom ispruženoj po drvenim stupovima. U cijeloj »estanciji« živi 20.000 krava i volova, 7.000 konja i desetak tisuća ovaca. Te životinje nijesu nikada vidjele štale niti kakova krova nad sobom; Sub divo se kote, sub divo žive i hrane se, sub divo spavaju, sub divo crkavaju i njihove se lešine ne zakopavaju, nego ih žderu razne ptice, osobito neke ptice nešto veće od golubova, smeđe i smeđe-bijele boje, a zovu se caranchos.

⁹ Pismo Miće Mičića Jugoslavenskom odboru u London, Buenos Aires, 8. VIII. 1915, A-JAZU, A-JO, 42/57.

'Poenes' i 'gauchos', tj. seljaci i urođenici za to određeni, putuju kilometre i kilometre na konjima, da samo letimice pregledaju te goleme mase životinja, a koliko se to može točno pregledati, lako je razumijeti. Nu glavna je njihova zadaća, da pomuzu to 'malo' mlijeka i donesu ga u *lecheries*, t. j. u mljekarnice, gdje se pravi sir i maslo, te da ostrigu ovce i nakupe vunu što su sve glavni proizvodi tih 'estancija'. Shvatljivo je dakle da je cijena živim životinjama prilično niska. U 'estanciji' se na mjestu može kupiti živ vo za 50, 60 do 80 kruna, a to je jeftino. Ali to nije sve. Svaka 'estancija' ima ogromnu daščaru, koja je do polovine građena opekama, gdje se gaje i tove razne životinje najfinijih rasa. Koja se briga ulaže, da tim životinjama ništa ne fali, te kojim se obzirom prema njima postupa, gotovo je nevjerojatno. Svaka od tih životinja ima svoju posebnu ćeliju, a ključ te ćelije ima samo onaj čovjek, koji je određen da se za nju skrbi (10:60).«

Na estanciji je zaposlen 'gaucho'. Njega je Janda ovako opisao:

»Pravi tip 'Gaucha' najprije ćemo naći na jugu. On je nerazdruživ od svog konja, kojega ukoliko mu sredstva dopuštaju opremljuje bogatim uzdama i sedlom, te služi 'estancijerima' kao pastir. Kraj toga posla preostaje mu dosta vremena da se bavi lovom kod kojeg umjesto puške upotrebljava tako zvanj 'boleadora'. (Boleadora reže se iz dugih uskih nestrojenih konjskih koža, te se ovi remeni na primitivan način skupa spletu. Glavni remen razdijeljen je na kraju u 2—3 dijela, na kojima je upleten kamen ili kakova željezna kuglja.) Boleadora baci se životinjama među stražnje noge, tako, da se među njih zaplete i životinja mora pasti.

Nošnja gaucha sastoji se iz širokih hlača, čizama, haljetka, jednog rupca oko vrata i mekanog šešira. K tomu pridolazi tzv. 'poncho' to je nekakova sredina između pokrivača i ogrtača — a sastoji se iz pravokutnog komada sukna, koji ima na sredini otvor, kroz koji se glava provuče. Osim toga nosi gaucho pojas, u kojem čuva svoje novce, duhan, revolver i nož koji mu služi ne samo kao oružje, nego i za jelo, dapače i za čačkanje zubi.

Njegova hrana gotovo isključivo je na ražnju pečeno meso. Jedna osobujnost gaucha je njegova ljubav za Paraguay-čaj, koji on iz male izdubljene tikve srće pomoću 'bombille'. Ovaj čaj (koji je u ostalom narodno piće argentinata) zove se prema posudi iz koje se pije 'mate'. Strancu kojega će počastiti, ponudi on najprije 'mate', te je za njega uvreda ako mu ponudu odkloniš. Gaucho je skroz poštena značaja, pouzdan, hrabar, vrlo gostoljubiv ali i osjetljiv i nepomirljiv (9:64).«

Što je mislio naš iseljenik, mladi težak ili ribar s obale, kad se našao u društvu gaucha? Sigurno da mu je ovaj imponirao svojim izgledom i držanjem te da je od početka nastojao oponašati ga sanjajući o danu kad se neće razlikovati ni izgledom ni ponašanjem od pravih gauchosa. U njegovu razmišljanja nastojao je zaviriti iseljenik pišući navedeni feljton za *'Hrvatsku rieč'*: »Čudnovata nošnja, koju je naš težak usvojio od 'Gauča', označuje starijeg doseljenika, dok se skoriji sa tim izdaje, što se sveudalj drži postrance, te se boji pristupiti kolu. Novi običaji, koje on još ne poznaje, novi jezik, novo osobito žensko društvo u kojemu se on ne zna kretati, čine ga plahim, nespretnim; široke hlače od crne svite utisnute u visoke, svijetle čizme ukrašene gajtanima, biela košulja rasporenenih, obilatih rukava, nehajno zauzlan ovratnik, naheren klobuk, širokih sprijeda nadignutih krila, sve to njega zaslijepljuje, svemu se on divi i čudi te jedva čeka čas, kad će i on zamijeniti svoj sukneni haljetak sa isto tako resatim pokrivačem — el ponche — kakovim se bani njegov brat ili prijatelj; međutim već u duhu pravi pokuse, kako će i on taj ponche, kad bude htio da koga

izazove ili da koga uhvati u kolo, isto onako prebacivati s jedne ruke u drugu, pa onda na rame, a zatim na ledinu (4a).«

O našim radnicima na izgradnji pruga pisao je *Narodni list* 31. srpnja 1889, prenoseći pismo jednog mjernika iz lista *Neue freie Presse*. Radilo se na pruzi koja će preko Kordiljera spojiti Buenos Aires s čilenskom lukom Valparaiso. Nadmorska visina prelazila je 1.700 metara a glavni problem radnika bila je velika studen te neredovita opskrba hranom.

Osim ovoga, značajan posao u kojem su sudjelovali Hrvati bio je trasi-ranje telegrafskih linija po unutrašnjosti Argentine. Tu se osobito pionirskim radom istako Buratović iz Vrbanja na Hvaru.¹⁰ Ne zna se točno kad se doselio u Argentinu ali se kao građevinski poduzetnik i kontratist javnih radova spominje već 1860—1865. Pretpostavlja se da je stigao kao kormilar na nekom jedrenjaku. U povijest Argentine ušao je kao stručnjak koji je telegrafskom žicom spojio Buenos Aires s Rosariom. Uz naporan pionirski rad veliku prepreku predstavljala su mu indijanska plemena od kojih se neprestano morao braniti. Pošto je u jednom takvom sukobu ostao bez radnika, posao koji je radio preuzela je vojska, a cijelom operacijom rukovodio je Buratović dobivši čin majora. Pod imenom »Mayor Buratovich« ušao je i u povijest ove zemlje. Rado je zapošljavao svoje zemljake s Hvara. Među prvima tu se našao Ante Radonić iz Pitava koji se nakon desetogodišnjeg rada 1877. vratio kući. Kasnije su u Buratovića radili Vicko i Benedikt Radonić, također iz Pitava. Poznavajući izvrsno zemlju, Buratović je bio i važan savjetnik našim ljudima prilikom izbora mjesta gdje će se nastaniti. Uza sav »altruistički i opasan rad u korist napretka i civilizacije Argentine« umro je kao siromah. Ipak, vlasti su mu se odužile imenovavši njegovim imenom jedan trg u Rosariju i jednu željezničku postaju u blizini Bahia Blanke, jugozapadno od Buenos Airesa u istoimenoj provinciji.

Koliko je Hrvata do Prvoga svjetskog rata živjelo u Argentini teško je utvrditi. Najveću brojku iznosi Janda u citiranom djelu ističući da je godine 1910. ovdje živjelo 40.000 naših (9:215). Već spomenuti Mičić šest godina kasnije govori o samo 30.000 Hrvata premda se u međuvremenu broj mogao samo uvećati novim doseljenicima, a nikako umanjiti, jer nam nisu poznate znatnije reemigracije Hrvata iz Argentine u druge zemlje ili pak takvi povratci u domovinu. Koja je od ovih procjena bliža istini teško je odgovoriti. Zasad prvi brojevi podatak o našima u Argentini donio je *Narodni list* od 14. prosinca 1889. Iseljenik koji mu se javio iz Buenos Airesa procijenio je da »Slavjana« u to vrijeme samo u tom gradu ima oko 15 tisuća.

Pojedini naši iseljenici vraćali su se iz Argentine već do Prvoga svjetskog rata. Broj povratnika, sva je prilika, nije bio velik. Spomenimo još da su se potkraj ovog razdoblja pojavile ideje o slanju seljaka na privremene poljoprivredne radove u Argentinu. Na tome je najviše radio Krunoslav Janda. Prema njemu, »u jesen god. 1911. uzbunilo je pitanje polaska našeg naroda na žetvu u Argentini u velikoj mjeri našu javnost«. O tome su se širile razne vijesti po novinstvu. Naime dotad to su prakticirali samo Talijani, kojih je godišnje i do 60.000 odlazilo na žetvu da bi se zatim vratili. Godine 1911. Italija je ratovala u Tripolisu pa se planiralo da će se Talijani, umjesto na privremeni rad u Argentinu, ubuduće slati da koloniziraju tu zemlju. U Hrvatskoj se javnost podjellila oko slanja seljaka na privremeni rad u Ar-

¹⁰ O njemu je dosad najviše napisao Janko Zamečenin, *Historijske crtice o životu i dolasku naših priseljenika u provinciji Santa Fe*, članak tiskan u knjizi Jožefa Kašteliča: *Duhovno življenje*, Buenos Aires 1937, str. 125.

gentinu. Pobornici ove ideje imali su pred očima zaradu od 2.000 kruna koja bi radnicima ostajala nakon pokrića svih troškova. Osim toga, oni su isticali da »ovakovi iseljenici ne bi ni u kojem pogledu značili gubitak za naše narodno gospodarstvo, budući da idu na zaradu samo preko zime, te se u proljeće sa gotovim novcem i dobrim iskustvom vraćaju kući«. Drugi su pak smatrali »da sve nije tako sjajno te odvrćali narod od putovanja u Argentinu, jer da je zaslužba malena, troškovi putovanja veliki, a nada sve da postoji pogibelj, da bi naš svijet ondje stalno ostao te se više kući ne vraćao«. Janda bijaše na strani onih koji su zagovarali odlazak na rad u Argentinu. To je argumentirao usporedbom života naših ljudi u Argentini sa životom onih u Sjedinjenim Američkim Državama. Život potonjih oslikavao je crnim tonovima ističući da »kao nekvalificirani radnici obavljaju u Americi najteže i najopasnije poslove i zato su nesreće među njima na dnevnom redu«.

Usporedba života naših iseljenika u SAD i Južnoj Americi neprestano se nametala u razdoblju o kojem govorimo. Tako će i Miće Mičić izvještavajući Jugoslavenski odbor u Londonu o »solidnoj i neodvisnoj egzistenciji« naših iseljenika na pacifičkoj obali Južne Amerike za stanje u SAD reći: »Nijesam upućen u potankosti ali znam da je tuga i nevolja«. ¹¹ O ovom je potrebno nešto reći jer je danas stanje posve drukčije. Jandina knjiga, naime, imala je cilj odvrćati Hrvate od seljenja u SAD i unekoliko je »reklamirala« useljavanje u Argentinu. Pokazalo se međutim da je Janda bio u zabludi i to ne samo u pogledu budućeg razvoja prilika u SAD i Argentini nego i u viđenju ondašnjeg stanja u Argentini. Naime Mičićeva ocjena o »solidnoj i neodvisnoj egzistenciji« naših iseljenika odnosi se samo na Čile, Peru i Boliviju. No da ne učinimo nepravdu Jandi treba ipak naglasiti da se on ne zalaže za trajni nego za privremeni boravak iseljenika u Argentini. Smatrajući da je iseljavanje Hrvata u SAD »štetno i sa gledišta gospodarskog i moralnog i kulturnog« Janda navodi ove razloge:

1. Boravak iseljenika ovdje jest »bezuovjetni gubitak za naše ukupno narodno gospodarstvo« pa čak ako se i vrati, on je često na teret jer »težak i naporni rad u tvornicama i rudokopima isrpi snagu radnika«.

2. Novcem što ga iseljenik šalje obitelji, obitelj ne troši na najbolji način jer nije svjesna kolikim je trudom stečen.

3. Iseljenici su slabo socijalno zaštićeni a zbog karaktera posla i činjenice da tamo »na ljudski život ništa ne paze« često su nesreće s teškim posljedicama.

4. Život iseljenika ugrožen je i zbog velikog kriminala.

5. U slučaju povratka, iseljenik se teško reintegrira jer se nauči na jedan posve drukčiji život od onog u zavičajju. Zarađeni novac ulaže uglavnom u krčme ili se bavi lihvarstvom.

Ovome suprotstavlja prednosti privremnog rada u Argentini:

»1. Argentina imade tu dobru stranu, da je ondje lje to, kad je kod nas zima, i kako je ona kat' exochen agrarna zemlja, treba najviše radnika, da poberu žetvu. Zato dolaze u to doba — kada kod kuće svaki poljski rad miruje — radnici iz Evrope i obave žetvu. Takav iseljenik ostaje u Argentini samo preko naše zime, te po tom narodna ekonomija s njime ništa ne gubi.

¹¹ Pismo Miće Mičića Ivi De Gullijju u Pariz, Lndon 14. VII. 1918. A-JAZU, De Gullijjeva ostavština, 160.

Mičić piše nakon povratka iz Južne Amerike i SAD u London, ali se ograđuje da nije upućen potanko o stanju naših iseljenika u SAD zbog kratkog boravka među njima.

Nasuprot mjesto da će zimi kod kuće trošiti ono što je ljeti privrijedio (jer zimi i onako ništa ne radi), on će vani zasluživati i doći kući sa gotovim novcem, kad ga u gospodarstvu baš najviše treba.

2. Radnje u Argentini obavljaju se na polju pod vedrim nebom, te nijesu za zdravlje i tjelesnu sigurnost iseljenika pogibeljne. Posao, što će ga naš seljak u Argentini obavljati, gospodarski je, te ga naš seljak poznaje, a može samo nešto naučiti i onda stečeno iskustvo u svoju korist kod kuće upotrijebiti.

3. Vrijeme izbjavanja od kuće je kratko, te će lakše i iseljenik a napose njegova žena kod kuće očuvati bračnu vjernost i tako se neće narušavati obiteljski mir i sreća.

4. Iseljenik neće slati novac kući ženi, nego će ga sam donijeti ili će si ga dati doznačiti, pa će taj novac korisno u gospodarstvu upotrebiti.«

Koliko nam je poznato ideja o odlasku na sezonski rad u Argentinu nikada nije bila ostvarena, barem ne masovnije.

Kolik je doprinos Hrvata razvoju Argentine u ovom razdoblju teško je dati relevantnu ocjenu na temelju dosadašnjih istraživanja. Ponajprije, u ukupnom broju naši se nisu približili ni jednom cijelom postotku ukupnog stanovništva Argentine. Ovo treba reći da se isticanjem zasluga nekoliko pojedinaca može dobiti iskrivljena slika. Četrdesetak tisuća Hrvata koliko ih je ukupno moglo živjeti u Argentini do Prvoga svjetskog rata ugradilo je svoje napore na parobrodima argentinske mornarice, na njivama i pašnjacima, na izgradnji luka i željezničkih pruga. Osim poznatih brodovlasnika braće Nikole i Mihe Mihanovića, majora Buratovića, povjesničara Serafina Livačića, liječnika dra. Dinka pl. Grisigono Bortolazzija, kriminologa Ivana Vučetića i nešto pomorskih kapetana, Hrvati u Argentini do Prvoga svjetskog rata anonimni su doseljenici. Ipak prilikom istraživanja povijesti hrvatskog iseljeničtva u Južnoj Americi, Argentina zaslužuje posebnu pažnju. Pri analizi, rekonstrukciji i ocjeni služit ćemo se primarnim i sekundarnim vrelima kao što su: statistike zemlje iseljenja i useljenja, novinstvo, statuti, zapisnici i arhivska građa iseljeničkih društava, autobiografija iseljenika, sačuvani intervjui s iseljenicima (obavljeni 1931) privatna i javna pisma iseljenika itd.

IZVORI I LITERATURA (navedeni u ovom radu)

Izvori

1. Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb, Ostavština Ivana Frana Lupisa Vukića, Rijetkosti.
2. Arhiv Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Arhiv Jugoslavenskog odbora u Londonu, Zagreb.
3. Arhiv Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Ostavština Ive Degiullija, Zagreb.
4. *Hrvatska rieč*, Šibenik, a) 13. XII. 1905. i b) 9. 12. 1911.
5. *Narodni list*, Zadar, 9. VI. 1888.
6. *Pobjeda — Victoria*, Buenos Aires, 2. V. 1928.
7. *Pučki list*, Split 30. VI. 1911.

Literatura

8. Carević, Mateo. *Argentina*, Zagreb, 1930.
9. Janda, Krunoslav. *Argentina*, Zagreb, 1913.
10. Krile, Krsto. *Uspomene s puta u Argentinu*, Dubrovnik, 1910.
11. Zamećanin, Janko. »Historijske crtice o životu i dolasku naših priseljenika u provinciju Santa Fè,« *Duhovno življenje*, Buenos Aires, 1937.

AN INTRODUCTION TO THE DISCUSSION ON CROATS IN ARGENTINA BEFORE 1914.

SUMMARY

The paper provides an introduction to the broader study of Croatian immigrants in Argentina. After giving some basic information on the history of Argentina and its demographic situation in the last decades of the 19th century, as well as on the immigration policy in this period, the author approaches the themes which he intends to emphasize in his reconstruction and evaluation of the history of the Croatian immigrant group in Argentina till the First World War. These are: the number of immigrants, their social structure, degrees of integration and assimilation, social association, journalism, links with the homeland and the immigrants' contribution to the material and spiritual development of Argentina. The answers to some questions are possibly already present in the documents which the author cites *in extenso*. The choice of documents indicates the author's attempt to write history not only on the basis of some successful, outstanding individuals, but to analyse the overall structure of the emigrant group. It is as if he accepts the warning given by a contemporary of the period in examination, Miho Mihanović, »on the totally erroneous notion of America and of those who taught on America«. In a letter to the homeland, Mihanović wrote: »You see here only five, six persons who have succeeded, while all those hundreds to whom America brought disfortune, and often death, you do not wish to see.«